

El port romà de Tarraco, aportacions historiogràfiques i noves interpretacions. La intervenció arqueològica als solars de l'UA 15 de Tarragona (Tarragonès)

DAVID BEA CASTAÑO¹

1. INTRODUCCIÓ

Entre els anys 2000 i 2002 s'efectuà a la part baixa de Tarragona una interessant intervenció arqueològica² que aportà la localització d'una sèrie d'estructures d'hàbitat de platja i d'ús portuari antic. La intervenció fou dirigida per David Bea Castaño i els resultats definitius encara es troben en procés d'estudi, però *a priori* hom pot afirmar que la trama urbana localitzada esdevé el primer referent arqueològic aparegut fins ara sota paràmetres científics del port romà de Tarraco.

Parlar del port romà de Tarraco resulta complicat per diversos motius. En primer lloc cal esmentar l'absència total de restes portuàries pròpiament dites. Per tal de determinar l'existència d'aquestes s'ha d'efectuar una profunda recerca historiogràfica. En textos com ara els de Pons d'Icart (s. XVI) o Hernández Sanahuja (s. XIX) s'esmenten diverses estructures del port, com ara esculleres i rades, desaparegudes sota la maquinària del progrés urbanístic dels darrers segles. Fins ara solament s'han pogut localitzar edificis associats a aquest port. La recerca historiogràfica és vital a l'hora d'interpretar el port antic de Tarraco, i aquesta serà un dels punts que es tractarà en profunditat en aquest article.

1. *Màrmara. Arqueologia · Patrimoni · Turisme*. Plaça del Fòrum, 9 · 43003 - TARRAGONA · A/e:{{HYPERLINK "mailto:urartu@terra.es"}} / Seminari de Protohistòria de la Universitat Rovira i Virgili · Plaça Imperial Tarraco, 1 · 43001 · TARRAGONA.

2. Els treballs foren encarregats a l'empresa Cota 64 SL

Un altre dels problemes del port romà és també la seva pròpia naturalesa funcional i arquitectònica. S'han defensat models que presenten un complex construït de molls, esculleres i rades similar, salvant les distàncies, als ports actuals. Però el cas de Tarraco sembla més senzill: una badia semicircular amb una platja d'arena fina i una escullera en un extrem. Un sistema basat en fondejadors i platges. Presentem resultats d'intervencions que reconstrueixen part d'aquesta línia de platja antiga i poden permetre defensar el model de port proposat.

Pel que fa a les estructures arquitectòniques aparegudes a la intervenció de l'UA 15 de Tarragona es tracta d'un complex sistema d'*horrea* o edificis d'emmagatzematge molt ben conservats, construïts possiblement abans de mitjan segle I de la nostra era i que funcionen aproximadament una centúria, fins que són abandonats i amortitzats, encara que presenten usos puntuals posteriors. Aquests *horrea* esdevenen, juntament amb uns altres de menors dimensions localitzats en una parcel·la propera, els primers edificis excavats científicament que es relacionen amb el port romà.

Finalment, presentem una trama d'hàbitat de platja protohistòrica, datable entre els segles V i II abans de la nostra era, apareguda en aquesta línia marítima antiga. Es tracta de possibles cases de pescadors ibèriques de gran interès pel fet de ser un esquema habitacional suburbà, l'estudi del qual de ben segur haurà de redefinir el funcionament de l'assentament ibèric de Tarragona.

2. LES DADES HISTORIOGRÀFIQUES

És evident que moltes de les dependències d'aquest port han desaparegut a causa de la transformació soferta per la ciutat al llarg dels segles, i cal cercar en la historiografia les seves descripcions, que aporten documentació sobre les restes visibles des d'època antiga fins a la moderna. Al mateix temps, l'aparició en el transcurs d'excavacions arqueològiques dels darrers anys de noves restes que formaven part d'aquest complex contribueixen a dibuixar el plànol hipotètic de l'antiga rada.

Pel que fa a Catalunya, com a instal·lacions portuàries construïdes per l'home hi ha referències documentals de les ciutats d'Empúries, Barcelona, Tarragona i Tortosa. De totes aquestes ciutats, solament hi ha vestigis arquitectònics a Empúries, part d'un espigó. Pel que fa a Tarragona, caldrà basar-se en la historiografia per tal de trobar referències sobre l'existència de les estructures portuàries principals.

Treballar amb historiografia per tal de dissenyar un plànol ideal de l'antic port romà de Tarraco resulta complicat. La primera aproximació des de l'erudició científica contemporània és la que efectuà Walfida Pérez Martín l'any 1991 en el seu excel·lent article "Hernández Sanahuja y el puerto romano de Tarragona", publicat al *Bulletí Arqueològic de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense*, en un número extraordinari dedicat a l'eminent arqueòleg tarragoní Bonaventura Hernández Sanahuja. Aquest article ens ha resultat un punt de partida a l'hora de recollir les diverses aportacions historiogràfiques. La tasca de recerca ha estat àrdua i podem considerar que s'han pogut identificar i recollir la majoria de les cites més interessants, encara que és possible que

se n'hagin quedat al tinter. De totes maneres entre les cites de l'article de Walfida Pérez i les nostres considerem que s'ha configurat una base historiogràfica completa sobre el port antic de Tarragona.

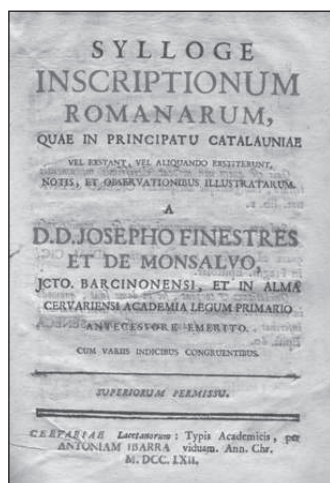

Figura 1. Josep Finestres, *Sylloge Inscriptionum Romanarum...* (Cervera, 1762)

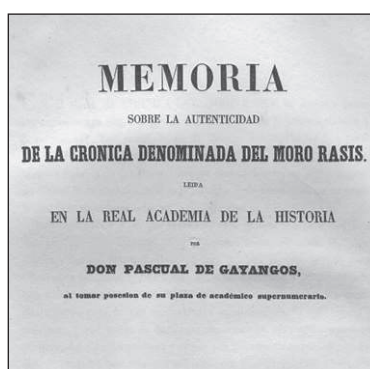

Figura 2. Pascual Gayangos, *Memoria sobre la autenticidad de la crónica denominada del moro Rasis* (Madrid, 1849)

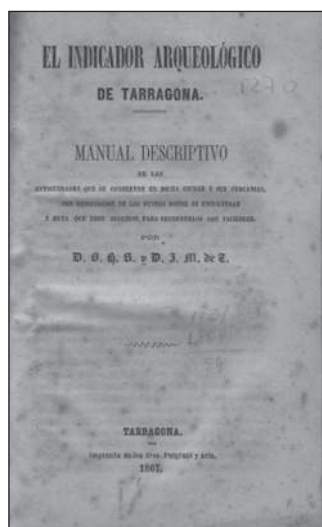

Figura 3. Bonaventura Hernández Sanahuja, *El Indicador Arqueológico de Tarragona* (Tarragona, 1867)

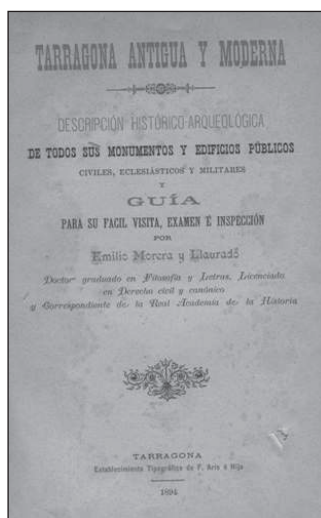

Figura 4. Emili Morera, *Tarragona antigua y moderna* (Tarragona, 1894)

2.1. Les fonts clàssiques

El port romà de Tarraco apareix referenciat en diverses fonts clàssiques. En alguns casos aquesta referència és explícita, mentre que en altres resta certament críptica, i l'atribució d'un port construït a la ciutat és poc clara. Són diversos els autors clàssics que fan referència a Tarraco i al seu port:

– **Polibi**, en un fragment recollit al *Lèxic* de Suides entorn a l'any 1000, diu que els soldats romans concentrats a Tarraco “*van construir en ella un Epineion, per tal de protegir, amos del seu pas, als seus aliats*”. Suides dóna a aquest terme el significat de “moll” (PÉREZ, 1991).

– **Titus Livi**: Referint-se a les campanyes militars a la península del 217 abans de la nostra era, escriu que Escipió desembarcà amb una flota de trenta naus i 8.000 homes al *portuum Tarraconis*. La cita no és gens clara, i a part de l'exageració de les xifres, deixa entreveure que els romans haurien edificat alguna mena d'estructura portuària a la ciutat, i més si tenim en compte que el mateix Titus Livi diu que Escipió hivernà el 218 a Tarraco, però fondejà la flota a Empúries (PÉREZ, 1991).

– **Estrabó** a la seva obra *Geographika* diu: ... “*entre les boques de l'Iber i l'extrem del Piréne...La primera ciutat és Tarraco, la qual, encara que no té port, està aixecada sobre un golf*”. I a continuació cita a **Eratostenes**: “*Diu Eratòstenes que Tarraco té un port, però Artemidor (Artemidor d'Efes) el contradiu dient que tampoc no hi ha bon lloc per a ancorar*”. De totes maneres és de suposar que almenys des de la Segona Guerra Púnica, Tarraco tenia estructures portuàries, que es devien mantenir i que devien augmentar, com es constata a partir de l'existència de *Praefecti orae maritimae* (n'hi ha vuit inscripcions) (PÉREZ, 1991).

2.2. Les fonts medievals

L'abandonament del port devia seguir processos similars al davallament poblacional de la ciutat durant l'alta edat mitjana. De totes maneres els resultats d'intervencions arqueològiques recents trenquen el mite de l'abandó de Tarraco, i queda força clar que el comerç, sobretot amb el nord d'Àfrica, continua desenvolupant-se, almenys, fins al segle VII. Aquest fet obligaria a l'existència i al manteniment d'unes mínimes estructures portuàries.

– **El Idrissi**, així, parla de l'existència a Tarraco d’“*un port excel·lent*” (*La geografia d'Espanya* d'El Idrissi). Una altra font islàmica, la **Crònica del moro Rasis**, en canvi, parla de la importància històrica de Tarragona, però no esmenta l'existència de cap port.

– **Libre dels Feys** o **Crònica de Jaume I** de Bernat Desclot esmenta l'existència del port de Tarragona, evidentment encara d'estructura romana, i el situa “*devant aquella església qui es davant lo port, la qual feu l'arquebisbe N'Espareg e ha nom sent Miquel*”. Sant Miquel del Mar sembla que es trobava en algun punt de l'actual carrer

de Sant Miquel. Les cròniques catalanes descriuen la inseguretats del port de la ciutat, fet que provocà la utilització de la platja de Salou com a espai d'ancoratge alternatiu; arriba a denominar-se'l com a "*port de Tarragona, qui à nom Salou*" (PÉREZ, 1991).

2.3. Les referències modernes al port romà de Tarraco

El segle XVI marca un canvi radical en el concepte dels estudis històrics. La irrupció de l'humanisme determinarà l'inici de l'interès pels estudis de l'antiguitat clàssica, i apareixen els primers "gabinets d'antiguitats", precursors dels museus arqueològics. I Tarragona no s'escapà d'aquest corrent nou. Arquebisbes com Antoni Agustí o cronistes com Misser Pons d'Icart en foren bons exponents. Però el primer text amb què comptem en el qual es parla d'estructures portuàries romanes és el de **Bernardino Gómez Miedes**:

– **Bernardino Gómez Miedes**. *La historia del muy alto e invencible rey don Iayme de Aragón, primero de este nombre... València 1584*: "*muelle o puerto fabricado que al pie del monte hicieron los romanos en la mar para encerrar en él las galeas y otros vaxeles pequeños que en Salou no se tenían por seguros*". L'autor compara el port amb el d'Òstia, i diu que en aquell moment es trobava "*casi ciego pero no impossibilitado para ser restituydo en su primer estado*" (GÓMEZ MIEDES, 1584).

– **Misser Pons d'Icart** s'estén àmpliament sobre el port romà. Dóna diverses indicacions sobre l'enclavament exacte del port, encara que aquestes esdevenen confuses avui en dia, i sobre la factura de les estructures observables el segle XVI comenta que aquestes semblen fetes sota el govern d'Antoninus Pius i altres emperadors, a partir de les monedes recuperades "*en el reparo que era del puerto que le guardava y reparava del viento del mediodía, el qual reparo tiene el fundamento debaxo del agua de piedra y argamasa fortissimo y encima las peñas que allí están y han llevado al muelle de do partía el dicho reparo hasta el farellón, donde en el lugar más alto tenían una lanterna o fanal porque estava allí la boca del dicho puerto. Este edificio que era el reparo del viento del Mediodía queda allí muy reziamente a sido y reparado y rehecho muchas veces*". Aquesta és la primera descripció d'estructures portuàries romanes amb què comptem, i es refereixen a l'espigó que posteriorment detalla Hernández Sanahuja (vegeu *infra*).

Aquestes dades poden resultar confuses. Cal considerar que entre els segles XV i XVI, i més endavant, fins a les darreries del segle XVIII, es van fer diverses obres d'ampliació i reforma que sense cap mena de dubte afectaren les estructures portuàries romanes. El que no sabem és fins a quin nivell. Ni tampoc sabem si les restes descrites per Pons d'Icart són totes romanes. De totes maneres, en els plànols de la ciutat dels segles XVI, XVII, XVIII i XIX s'observa juntament al moll principal, i formant amb ell un angle de 45°, una barrera de pedres que, segons una llegenda d'un plànol del 1782 "*cerrava los diques y entrada al puerto antiguo*". Sembla que aquesta escullera de pedres podria ser romana (PÉREZ, 1991). Aquesta és també dibuixada en un plànol del 1799 per Antonio de Bara i Navajas.

2.4. El segle XVIII

Al llarg dels darrers segles, el port i les seves estructures portuàries han anat sofrint diversos canvis i evolucions. Pel que fa a la documentació exposada, no queda clar si en època romana es comptà amb un port edificat, o bé, si el sistema de càrrega i descàrrega dels vaixells passava per una sèrie de fondejadors. De totes maneres, sembla evident que es conservava alguna estructura, ni que fos secundària, d'aparença antiga, i molt possiblement tot un seguit d'estructures associades que devien conformar una autèntica marina (magatzems, factories...). Aquest fet ha estat contrastat actualment per l'arqueologia, però al segle XVIII alguns erudits ja en consideraren l'existència:

– **Josep Finestres.** Aquest jurisconsult, a la pàgina 18 del seu *Sylloge Inscriptionum Romanarum, quae in Principatu Catalauniae vel exstant, vel aliquando extiterunt*, parla de l'existència, el 1762, d'un possible temple dedicat a Neptú. Concretament quatre anys abans, prop de la línia del mar, es descobrí un mosaic amb els símbols de Neptú, i l'interpreta com a part d'un temple dedicat a aquest déu (“*aedis Neptuno consecratae*”). El mosaic ja ha estat destruït l'any d'edició del llibre, 1762, i les seves tessel·les dispersades (FINESTRES 1762: 18). Posteriorment, l'any 1856, en construir-se la casa de Sebastià Cardona al peu del Fortí Reial, al núm. 37 del carrer de Sant Miquel, aparegué un altre fragment d'aquest mosaic, actualment desaparegut.

– **Enrique Flórez,** al seu Tomus XXIV de *La España Sagrada*, es torna a referir a aquest mosaic dedicat a Neptú i a la possible presència d'un temple: “*La situación de Tarragona en la Costa marítima obligaba á la superstición de los Gentiles à procurar tener propicio al que fingieron Presidente de los Mares. En efecto preservaron memorias de su culto en el pavimento que se tiene por de templo: uno junto à la orilla del Mar, donde en obra à lo Mosayco, ò Musivo, estaban representados atributos de Neptuno, segun vió cerca del año 1757. el que se lo participó al Doctor Finestres, segun refiere en la pag. 18. hablando de la Inscripción que vamos a exponer. Pero fue tanto el abandono y desatención del monumento, que en el año de 1762., ya no habia fragmento, arrancadas las piezas por el vulgo.*” (FLÓREZ, 1768: 152). Cal recordar arran d'aquesta cita les difícils relacions que en vida tingueren Finestres i Flórez, evidents sobretot si llegim les àcides crítiques que li dedica el clergue en el seu Tom XXIV de *l'España Sagrada*, el dedicat a les *Antigüedades Tarraconenses*, enfrontament que culminà amb el famós *Finestrensis Vindicatus... adversus... Henricum Florenzium* de Raimon Llätzer de Dou i de Bassols, llegit al funeral de Finestres (1772).

– **Antoni de Capmany i de Montpalau** a les seves *Memorias Históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, obra cabdal de la historiografia catalana del segle XVIII, editades el 1789 i el 1792, recupera la idea de l'enrunament medieval del port romà de Tarraco: “*A mediados del siglo XI leémos tambien, que el Conde de Barcelona Raymundo Berenguer II en el Usage Omnes quippe naves establece el derecho de proteccion y salvo conducto á todas las naves que entraban ó salían de aquella Ciudad (de Barcelona), y salvaguardia del Principe desde el Cabo de Cruces hasta el puerto de Salóu, pues no hemos hallado que Tarragona en toda la baxa edad fuese conocida ni buscada por su abrigo ni fondeadero*” (CAPMANY, 1789: Vol I,

10). Una altra cita sobre el possible mal estat de conservació d'un port romà a Tarragona durant l'alta edat mitjana.

2.5. El segle XIX

El segle XIX neix amb l'inici de les obres de construcció del port actual, obres que sense cap mena de dubte degueren desmantellar i destruir estructures antigues d'ús portuari. Les obres del port no solament transformaren la línia de costa, sinó que reconvertiren radicalment tota una àrea agrícola en un pròsper barri de marina. És en aquest punt on les intervencions arqueològiques actuals localitzen barris suburbials, factories i estructures d'emmagatzematge relacionades amb el port romà. De totes maneres sembla que a mitjan segle XIX encara es podien observar algunes estructures de caire antic que perfectament podien passar per romanes. I és així com Hernández Sanahuja ho interpreta.

– **Hernández Sanahuja** refereix una sèrie de troballes a *El Indicador Arqueológico* (1867) sobre diverses restes que ell interpreta com a part del port romà: L'any 1835, en construir-se la casa de Manuel Compte, a la intersecció entre els carrers de Sant Magí i Santa Tecla, al núm. 1 “*se encontraron fragmentos de una escollera con unas fuertes armellas de bronce destinadas á sujetar las naves; y además los restos de un dique de construcción, con unas escaleras que bajaban á su fondo, del cual quedan vestigios notables en los sótanos ó almacenes subterráneos de dicha casa, siendo uno de ellos un plano inclinado hacia el mar que facilitaba botar los buques en él construidos, resto digno de ser examinado y de fácil acceso*” (HERNÁNDEZ SANAHUJA, 1867: 136).

També descriu el perfil costaner de la ciutat en època romana, perfil que afavoriria l'ús com a port natural: “*La colina se prolonga á la izquierda hasta introducirse en el mar por medio de una larga cala; y debe suponerse que los aluviones arrastrados por la corriente del Francolí á la derecha formaban otra punta saliente hacia el mar, con lo que quedaba una ensenada en forma de media luna, que constituía un puerto natural abrigado de los vientos del primero, tercero y cuarto cuadrantes*” (HERNÁNDEZ SANAHUJA, 1867:135). En un altre treball seu, uns anys anterior a *El Indicador Arqueológico*, a *Historia del puerto de Tarragona desde su origen hasta nuestros días* (1859), fins i tot apuntava la seva possible ubicació: “*lo que hoy son las calles de Apodaca, San Pablo, Rebolledo, Misericordia y Castellarnau situadas de N á S, y las transversales que las cortan en ángulos rectos y constituyen 32 islas o manzanas...*”

Sobre les restes concretes del port romà que a mitjan segle XIX es conservaven, Hernández Sanahuja diu que “*los romanos construyeron una escollera que á partir de la cala saliente oriental (hoy plaza de Fernando VII-Plaça dels Carros) cortaba oblicuamente la línea N.S. de dicho puerto, resguardándolo así de los vientos tempestuosos del Mediodía, conocidos por los marinos bajo el nombre provincial de Mitjorn*” (HERNÁNDEZ SANAHUJA, 1867: 136). El sistema constructiu apuntat per Hernández consistiria en una sèrie de pilastres (ell les anomena machones) de formigó submergides sobre les quals es construirien unes arcades de carreu. Aquesta estructura permetria la circulació dels fangs pels ulls submergits, impedit el col·lapse. I assegura que a mitjan

segle XVIII encara es veien algunes d'aquestes pilastres, però que foren dinamitades pel perill que suposaven per a la navegació: “*Á mitad del siglo pasado subsistían aun en mar profunda algunos de aquellos machones debajo de la superficie del agua, y los buques venían a tropezar con ellos al buscar la entrada de este puerto. En días de tormenta ó gran marejada aparecían por un momento sus negruscas y mohosas cabezas para ocultarse en seguida, mugiendo como otro Caribdis al estrellarse con estrépito el oleage contra sus robustas moles: así es que en todo tiempo eran de mal augurio para los buques que venían á buscar un refugio en nuestro puerto los restos del puerto romano. En las cartas hidrográficas estaban señalados estos escollos como peligrosos. Hoy que los aluviones han adelantado mucho, estos peñascos artificiales se hallan en la misma playa, al rompiente de las olas y casi en seco. Hace pocos años iban a visitarlos los curiosos con lanchas y el mayor, llamado el Farelló (Faro) porque en tiempos antiguos se ponía en él un farol durante la noche á fin de anunciar el peligro á los navegantes, sobresalía del mar unos tres metros; y mas de una vez hemos observado en él distintamente los vestigios que habían dejado los cajones al petrificarse el hormigón hidráulico de que eran formados aquellos machones. Recientemente uno de los capitanes del puerto los hizo saltar por medio de barrenos, igualándolos con la arena; sin embargo, pueden todavía examinarse tres de ellos que se conservan junto al terraplen del Ferro-carril de Valencia en el antiguo varadero*” (HERNÁNDEZ SANAHUJA, 1867: 137-138)

L'escullera que descriu Hernández Sanahuja pot ser reconstruïda a partir de paral·lels similars localitzats en altres ciutats romanes. Vitruvi descriu estructures similars (12,5), i es coneixen esculleres semblants a Portus, a Roma, o a Cadis, identificada, com en el cas de Tarragona, a partir de gravats modernoccontemporanis. També comptem amb representacions artístiques on s'observen esculleres similars a la identificada a Tarragona, com és el cas de la pintura de Stabia o les escenes portuàries de la Columna Trajana.

– **Emili Morera:** La darrera aportació historiogràfica sobre el port romà de Tarragona que val la pena d'exposar és la d'Emili Morera a *Tarragona Antigua y Moderna* (1894). En aquest llibre Morera recull les dades exposades ja per Hernández Sanahuja i fa una petita recreació del possible traçat del port i la costa en època romana. En aquest sentit considera que el port de Tarraco fou natural fins que els romans construïren una sèrie d'estructures, que seguidament passa a descriure. A banda de comentar la localització, ja esmentada, de les estructures del solar del senyor Compte, així com del Farelló i les pilastres del possible espigó, tot ell desaparegut, ens descriu estructures no esmentades fins al moment: “*...y antes debió ser ladera occidental del cabo marítimo, hasta la de Jaime I, en cuyo punto, al parecer, los romanos construyeron un fuerte muro que impidiera la invasión de las aguas del Francolí (Tulcis) dentro de la dársena, toda vez que dicho río en aquella época venía serpenteando por las huer-tas más bajas y contiguas á las de la acequia mayor (Rech majó), desembocando en el sitio donde hoy se levantan las primeras casas del barrio de San Pedro, al pie del Lazareto ó al lado occidental de la calle de Jaime I: el muro de que hemos hecho mérito, ha podido ser observado y examinado últimamente al construir sus almacenes el Comerciante Sr. Nogués en la referida calle.*” (MORERA 1894: 175)

Com a resum, a partir de la historiografia, es pot determinar l'existència d'algunes estructures portuàries, concretament una dàrsena o escullera, així com un possible mur de contenció construït a la desembocadura del Francolí que devia tenir la funció d'evitar el desbordament de les rierades. I poca cosa més. No tenim referències clares pel que fa a l'existència d'un sistema complex de port, i més aviat sembla que s'usaria algun sistema de fondejadors. Ens trobem, doncs amb una forta incertesa a l'hora de poder confirmar l'existència d'un port fabricat, amb les seves dàrsenes, dics, pantalans, etc.

La localització de restes disperses en el barri portuari al llarg del segle XX, tant en intervencions arqueològiques com en troballes casuals, és significativa. A part del potent barri romà situat extramurs a la zona actualment ocupada per la Casa del Mar i els carrers Francesc Bastos, Eivissa i prolongació de Mallorca (la zona del Peri-2), excavat extensivament els darrers anys, cal esmentar altres restes properes al solar intervingut, algunes clarament identificades com a estructures d'emmagatzematge portuari. És el cas de l'edifici localitzat a la Parcel·la 22 del Pla Peri-2 Sector Tabacalera, identificat pels seus excavadors com a magatzems d'ús portuari (ADSERIAS *et alii*, 2000). Es tracta de dos edificis, limitats al sud per un vial, format per grans naus amb teulada sostinguda per pilastres de carreu, obertes a un pati quadrangular o rectangular. Aquest esquema és similar al localitzat per nosaltres als solars de l'UA 15, encara que les seves dimensions són més reduïdes, i semblen respondre a magatzems associats al port, però de propietat particular, al contrari dels de l'UA 15.

Així doncs, podem veure que el solar es troba immers en una gran àrea arqueològica, en part desconeguda i que les intervencions arqueològiques que es duiguin a terme d'ara en endavant han d'acabar de definir, per tal de conèixer un dels grans desconeguts de Tarragona: el port romà.

3. LES ESTRUCTURES ARQUEOLÒGIQUES DE L'UA 15 DE TARRAGONA

Les estructures arqueològiques localitzades en aquest sector de la ciutat de Tarragona ocupen part d'un gran rectangle ubicat entre els carrers de Jaume I, Smith i Vapor, a la part baixa de la localitat. Mirant a mar en època antiga, el complex d'ús portuari del qual parlarem en aquest apartat fou construït arran de platja, en un indret protegit entre roques, obert al sol de migdia i clarament identificable des de la llunyania. Cal fer una sèrie de precisions sobre la seva situació topogràfica abans de passar a descriure la naturalesa de les troballes.

Per una banda la localització durant aquesta intervenció i d'altres efectuades a l'entorn (Jaume I, 43, Jaume I 45-49, edifici de la Chartreuse, intervencions al carrer Smith...) de la platja antiga, saturada actualment per les construccions de l'eixample tarragoní, així com per altres d'utilització industrial, a partir de mitjan segle XIX i sobretot XX, i la localització del complex portuari romà junt a la sorra d'aquesta platja, fa reflexionar sobre la vertadera estructura constructiva del port antic. En aquest sentit, i mentre les troballes no aportin noves dades, sembla coherent pensar que les úniques estructures constructives romanes que realment actuen com a port (no en el sentit ampli, sinó com a construccions de contenció o embarcament i desembarcament) són les de la

Figura 5. Estructures romanes properes relacionades amb la línia de costa del segle I d.n.e. D'esquerra a dreta: Horrea de la parcel·la 18 del Pla Peri-2, Clavegueres del carrer Jaume I 43-49, Horrea de l'U.A. 15, nivells d'arenes de l'antiga fàbrica de la Chartreuse i Termes del carrer de Sant Miquel (Bea, 2005)

rada o escullera existent fins a mitjan segle XIX en la zona de la plaça dels Carros, vistes per Hernández Sanahuja i dibuixades en el plànol de 1799 per Antonio de Bara i Navajas. Les prospeccions efectuades a la boca del Francolí de moment no han donat resultats que permetin parlar d'una segona escullera en aquest punt. De totes maneres resulta especialment interessant la citació feta per Morera, presentada més amunt, que relata la localització d'un mur que sembla poder-se relacionar amb estructures d'aquest port al final del carrer de Jaume I, en construir-se els magatzems del senyor Nogués.

Entre aquests punts creiem que s'estenia una cala en forma de mitja lluna, d'arena fina, que devia actuar com a lloc de descàrrega i avarada de vaixells de petit calat i eslora, mentre que molt possiblement els més grans usaven fondejadors propers a la costa. La hipòtesi d'una platja funcional ve reforçada per troballes fetes en intervencions properes, com les de Jaume I, 43, dirigida per Jordi Diloli Fons (DILOLI, 2000) i sobretot la de Jaume I, 45-49, dirigida en aquest cas per Pilar Adiego (ADIEGO, COROMINAS, 2001). En el primer dels casos en un solar molt proper al de l'UA 15, en nivells d'ús baiximperial es localitzaren evidències d'un possible taller de construcció i reparació de naus, mentre que en el solar veí (Jaume I, 45-49), les dades sobre l'existència en època tardana d'una zona industrial relacionada amb la navegació vingueren reforçades per l'aparició de forats a l'arena amb restes de quitrà, identificable amb tasques de calafatat. L'ús de la platja com a zona de pesca està documentada des d'època protohistòrica, per l'abundant localització d'hams i altres aparells en les intervencions de la zona. La línia antiga de platja queda molt ben definida a partir d'intervencions efectuades al llarg de l'actual carrer d'Smith, on els nivells de sorra fina són molt potents, i alguns d'ells han aportat materials ceràmics que marquen una utilització de la zona fins almenys el segle VII d. de la n. e.

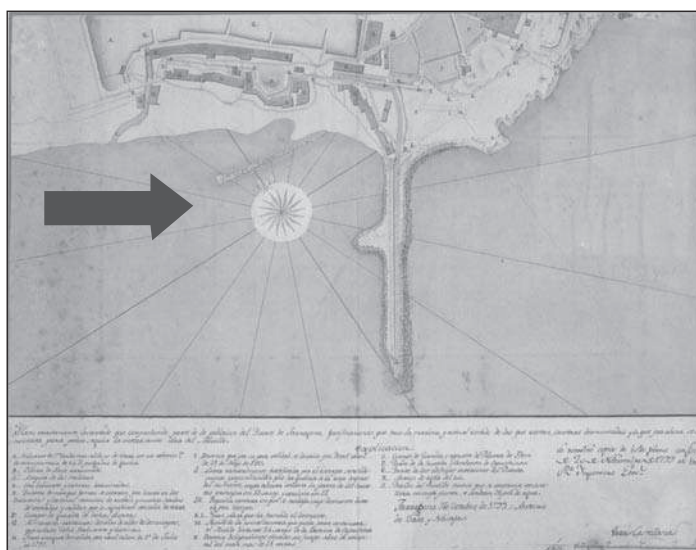

Figura 6. Plànol de Antonio de Bara i Navajas (1799). L'escullera romana ha estat senyalada per una fletxa

La construcció d'estructures d'emmagatzematge com les excavades en indrets propers a la platja, i com sembla ser el cas dels *horrea* de l'UA 15 en punts apartats de zones d'hàbitat (l'edifici apareix en una barrancada de roca) respon a qüestions de salubritat regulades des de temps antics per llei.

3.1. Fase protohistòrica

És la fase constructiva més antiga localitzada fins al moment als solars de l'UA 15. Presenta una variabilitat cronològica certament interessant, malgrat que en conjunt l'estat de conservació d'aquestes estructures és força pobre. No passa el mateix amb els materials recuperats, molt dinàmics morfològicament i culturalment i que en aquests moments es troben en procés d'estudi.

Figura 7. Estructures ibèriques de platja (Bea, 2001)

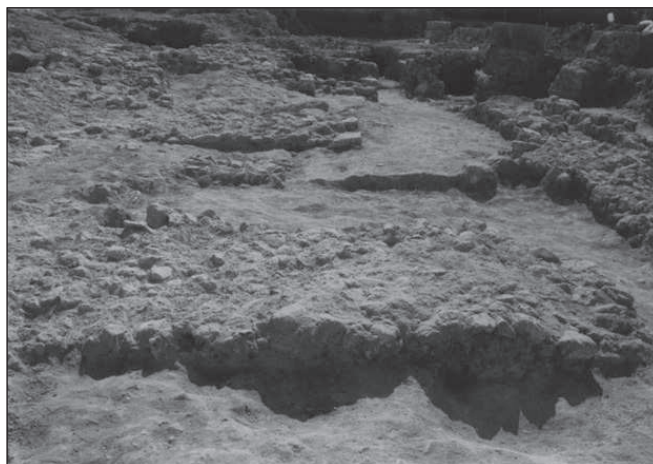

Figura 8. Estructures ibèriques de platja (Bea, 2001)

La fase d'ocupació ibèrica fou identificada al Sector 8000 de la intervenció, encara que alguns dels murs del Sector 6000 poden datar-se en època ibèrica tardana. No comptem amb els nivells de construcció d'aquestes estructures, però sí amb les riques

unitats del final del seu funcionament, així com amb un cert nombre de materials que semblen indicar un inici de l'establiment com a mínim en el segle V a. de la n. e. Estructuralment s'han pogut excavar una bateria de cases de planta rectangular, molt arrasades, fetes amb maçoneria de pedres de volum mitjà lligades amb fang. S'hi associa alguna estructura secundària, com ara una claveguera. Les cases, que comparteixen el mur de tancament del darrere, s'orienten cap a la platja, en paral·lel a la línia de costa, i apareixen tallades per una gran estructura de sòcol megalític, de la qual parlarem en l'apartat següent. Es tracta d'un barri ibèric lligat a l'explotació econòmica de la platja, que s'obria just al seu davant. Funciona, com es veurà, fins almenys el tercer quart del segle II a. de la n. e., i constitueix una petita marina ibèrica, unes cases de pescador apartades del nucli de l'assentament protohistòric. És, doncs, una gran troballa des del punt de vista científic que actualment s'està estudiant i que mereix un article a part.

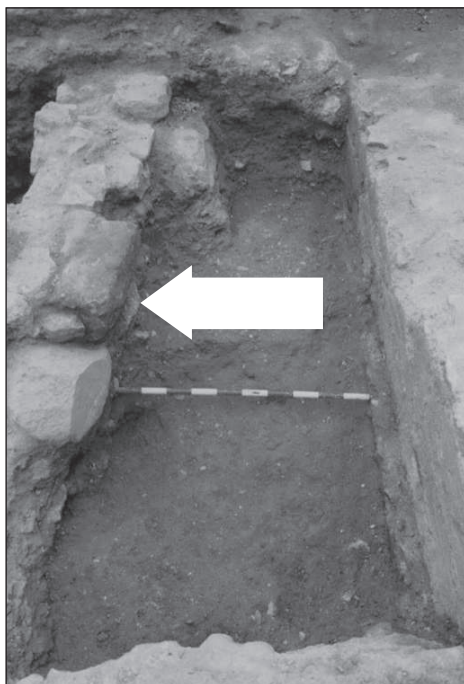

Figura 9. Estructures ibèriques del Sector 6000. El mur protohistòric apareix assenyalat per una fletxa (Bea, 2001)

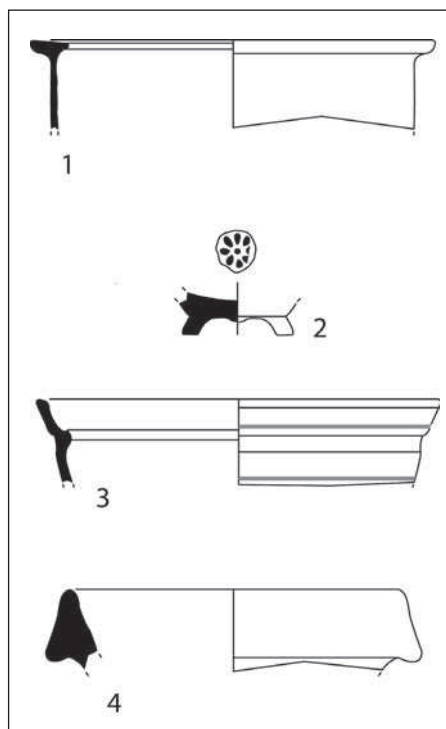

Figura 10. Ceràmica dels nivells protohistòrics/republicans: 1 (Kalathos ibèric), 2 (Fons de Campaniana A/Lamb. 27), 3 (Cuina itàlica), 4 (Vora d'àmfora itàlica/Dressel 1B) (Bea, 2001)

Els materials apareguts en aquestes estructures són molt interessants. Fora del seu context original, en nivells ja més tardans, han sorgit alguns elements antics que poden respondre a una fase protohistòrica de la ciutat de la qual no hem localitzat, fins al moment, estructures. Es tracta d'una fàcies de primer ferro que s'allargaria fins als estadis inicials de l'iberisme i que, de manera constant, fa degotar materials a les mans dels investigadors per tota la ciutat baixa des de ja fa uns anys. Pel que fa a l'UA 15 aquests materials antics descontextualitzats estan representats per una vora d'àmfora fenícia del tipus Ramon T-10.1.2.1/Vuillemot R-1 datable entre el 650 i el 575 a. de la n. e. S'hauria de plantejar seriosament, a partir de la localització d'aquest seguit de materials, un estudi exhaustiu sobre aquesta *fase zero*, ja que considerem que ja no es pot parlar de "materials residuals" referint-se als elements dels segles VII i VI a. de la n. e.

Cal destacar també les àtiques de figures roges. Es tracta de ceràmiques aparegudes residualment, en mal estat de conservació generalment, que han de provenir de nivells datables entre els segles V i IV a. de la n. e. que han desaparegut. Concretament cal destacar un fragment sense forma de ceràmica àtica de figures roges, assimilable al cercle del *Fat Boy* o del Pintor de Viena 116, de pobra qualitat i datable ja dins del segle IV a. de la n. e. També es localitzà una nansa de cràtera, decorada amb una orla d'oves de figures roges, de cronologia també similar. Els vernissos negres àtics: Els vernissos negres estan representats, a banda de diversos fragments informes, per una vora d'una *kylix* del tipus *Stemless Inset Lip*, *Castulo Cup* o *Shefton Cup*, provinent de la UE 6001. La cronologia d'aquestes peces cal situar-la en el trànsit entre els segles V i IV a. de la n. e. Són un exemple bàsic del funcionament de les estructures comercials protohistòriques a l'àmbit ocupat per la ciutat de Tarragona.

La presència de materials de cuina púnica del centre de la Mediterrània és també constant en el registre del jaciment. Es tracta de vasos associats a la cuina, de procedència essencialment cartaginesa, bàsicament lopas o *caccabai*. Un exemple d'aquesta producció poden ser dues vores de lopas de la forma Lancel 442 datables al segle III a. de la n. e. Un altre exemplar és la Lancel 371a1, datable entorn al 175 a. de la n. e. Un morter de la forma Lancel 131c3, amb cronologies emmarcables entre el 175 i el 150 a. de la n. e. fou identificat a la UE 6401, mentre que un estamnos de la forma Lancel 447a1 aparegué a la UE 6615. Aquesta darrera peça es pot datar entre els segles III i II a. de la n. e. Són ceràmiques de cuina que comptaren amb un cert gust entre els ibers al llarg dels segles III i II a. de la n. e., principalment al llarg d'aquesta darrera centúria.

El gruix de materials fins o de cuina, que inclou elements d'emmagatzematge, però, està format en els nivells protohistòrics per ceràmica ibèrica. Aquestes produccions, de pasta clara, beix, depurada, van sovint decorades amb pintura roja, en franges, dents de llop, etc. Quant a les formes, abracen gran part del receptor vascular ibèric, des de tenalles d'emmagatzematge fins a càlats, passant per diversos tipus de plats, olles i urnes. Cronològicament, els càlats són els que marquen l'índex cronològic d'ús d'aquests nivells: aquestes formes es documenten a partir del segle II a. de la n. e.

Els nivells finals d'ús d'aquest barri protohistòric estan marcats cronològicament per l'aparició de vernissos negres campanians. Tant els materials apareguts en les cases

del Sector 3000 com en les estructures protohistòriques del Sector 6000 semblen marcar una amortització per al conjunt situable durant el darrer quart del segle II i el trànsit vers el segle I a. de la n. e. La forma més comuna de Campaniana A és la pàtera Lamboglia 5. Aquest fet no és estrany, ja que apareix constantment en els nivells de nombrosos jaciments protohistòrics. Altres formes presents són la Lamboglia 1, Lamboglia 22, Lamboglia 25, Lamboglia 33, Lamboglia 36 i Lamboglia 60 (*urnetta con anse*). Les formes de Campaniana B localitzades són la Lamboglia 1, les píxides Lamboglia 3 i la Lamboglia 4, Lamboglia 6, Lamboglia 7, Lamboglia 22. S'han localitzat algunes formes rares, com l'*urnetta con anse* Lamboglia 60, mentre que també resulta curiosa la constant presència de píxides (en les excavacions dels sectors 3000, 5000 i 8000 també apareixen).

Pel que respecta al Sector 6000 s'ha individualitzat una estructura rectangular, amb almenys dos envans que la divideixen en dues habitacions visibles. Ha estat construïda mitjançant l'ús de pedres de mida mitjana, lleugerament desbastades, unides únicament amb l'ajut de fang. L'excavació dels nivells d'amortització d'aquesta estructura ha aportat materials ceràmics ibèrics, juntament amb vernissos negres àtics i campanians, àmfores itàliques, púniques del Centre de la Mediterrània i punicoebussitanes. Ens movem, per tant, en un arc cronològic situable entre els segles II i I a. de la n. e. Els estudis sobre materials numismàtics recuperats confirmen aquesta cronologia; la totalitat de les monedes recuperades són ibèriques, encara que el seu mal estat de conservació (el contacte amb aigua salada de la mar les ha destruït) no ha permès grans resultats. De les monedes localitzades en aquest sector del jaciment tan sols n'ha pogut ser identificada una, provinent de la UE 6206. Es tracta d'una moneda ibèrica de *Kesse*, de bronze, divisòria, de valor meitat, que pertany a l'emissió número 24. El seu revers presenta un cap imberbe mirant cap a la dreta, amb pentinat estilitzat de línies, identificable amb Hèrcules. El revers està format per un cavall piafant, amb la pota esquerra aixecada i les rendes soltes, sense genet. Per sota du la llegenda *Kesse*. El seu pes és de 4 grams. És una emissió datable a partir de mitjan segle II a. de la n. e., rica en divisoris, produïda just en un moment immediatament anterior a la davallada dràstica de l'emissió de divisoris, que ja no es recuperà fins a finals del segle II a. de la n. e. L'emissió 24 es basa en un sistema de 30 monedes en lliura, que es correspondria amb les emissions emporitanes del sistema de 15 monedes en lliura, situable cap a mitjan segle II a. de la n. e., atesa la presència al campament 3 de Renieblas a Numància, de dues monedes emporitanes amb la marca 15 (VILLARONGA, 1983). Amb aquest sistema i amb un pes en lleuger descens s'encunyen a *Kesse* les emissions que van des de la número 18 fins a la 30, les quals, fins a la que ens ocupa, la 24, presenten símbols figuratius, mentre que de la 25 a la 30 els símbols són epigràfics. Tàrraco continua emetent moneda ibèrica en bronze d'una manera continuada al llarg del segle II a. de la n. e. Les 24 emissions corresponen a una encunyació cada quatre anys, aproximadament, ritme que assenyala una importància veritable. La uniformitat estilística és regular durant tot aquest període. La influència de la seca kessetana es va estenent cap a la Laietània, on les seves emissions a més de seguir el sistema metrològic kessetà, n'imiten la tipologia i empen els mateixos símbols.

Han estat localitzats també una llar de foc i diversos tovots. Tots aquests elements ens confirmen que ens trobem davant d'una fase constructiva anterior a la de les naus

d'emmagatzematge portuari altimperials. No podem assegurar, però, si es tracta d'estructures republicanes o de filiació ibèrica, encara que el seu sistema constructiu sembla indicar una fàcies ibèrica per a aquest sector.

3.2. Fase republicana

Estructures datables als segles II o I a. de la n. e., de tipologia constructiva romana, ja foren individualitzades durant la campanya de 2001 (excavació dels Sectors 1000 i 2000). Es tracta d'una fase força desconeguda, ja que únicament ha estat localitzada en indrets puntuals, però que ens indica una intensa activitat republicana per sota dels murs i paviments dels *horrea* descrits en els següents apartats. En una de les àrees on els paviments d'*opus signinum* dels magatzems altimperials havien desaparegut d'antic es pogué intervenir en profunditat, localitzant-se les restes d'una claveguera amortitzada aproximadament a inicis del segle I a. de la n. e., a tenor de la gran quantitat de materials amfòrics itàlics apareguts.

Però l'element més significatiu datable en època republicana aparegut en el solar ha estat una potent estructura, identificada al Sector 8000, i solament intervinguda en una cara pel nostre equip, encara que ens consta que amb posterioritat a la nostra intervenció s'han fet noves excavacions, que avui en dia romanen inèdites. Ens trobem davant d'una construcció si més no singular: un potent mur d'uns 2,5 metres d'alçada conservats, format per una base de blocs sense treballar, de fetge de gat, de tipus megalític, i un alçat pràcticament destruït format per carreus de petit volum de sorrenca. A causa d'unes remocions de terra fetes per l'empresa constructora es pogué determinar que som davant una estructura de parament doble, amb un espai intern entorn als 6 metres reomplert de tovots. Aquesta gran estructura talla les cases ibèriques aparegudes al sector de platja antiga, inutilitzant-les i anorreament la seva funcionalitat primigènica, és a dir, l'explotació dels recursos de pesca. Es va poder intervenir una trinxera de fonamentació que marca la construcció d'aquest mur. La cronologia aportada pels materials és molt evident: entorn al 130 a. de la n. e. La presència com a elements de datació de diverses vores d'àmfora púnica Ramon T-9.1.1.1. emmarcables dins de la segona meitat del segle II a. de la n. e. i molt comunes als campaments de circumval·lació de Numància, actius entre el 134 i el 133 a. de la n. e. i relativament a Valentia així ho confirma. Es tracta d'una datació molt significativa: la de la construcció de la segona fase de la muralla tarragonina. Ja publicarem aquesta estructura al *XIII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà* (DILOLI, BEA, 2005) apuntant la possibilitat que ens trobéssim davant d'un possible tram de muralla. Aquest fet replantejaria el seu traçat, ja que l'acostaria més a la línia de platja i possiblement englobaria dins de ciutat estructures com el teatre, dotant el traçat mural republicà d'una major coherència. La presència propera a aquesta murada de la denominada Torre del Vapor, una estructura de cronologia adriana sovint interpretada com a dipòsit, però que nosaltres considerem com a element defensiu, directament connectat amb el parament identificat al Sector 8000 de l'UA 15, sembla reforçar la hipòtesi que tot plegat constitueix part del traçat d'aquesta segona fase de muralla. De totes maneres no es pot confirmar al cent per cent aquesta línia de treball, i caldrà esperar a l'execució de noves intervencions o almenys a la publicació dels resultats de les darreres excavacions per con-

firmar-ho o rebutjar-ho. Si més no la factura i la tipologia d'aquesta estructura (sòcol, alçat, parament doble, distància entre murs i reompliment de tovots), així com la seva cronologia, solament ens poden fer pensar que ens trobem davant d'una estructura d'ús públic, i que aquesta únicament es pot identificar amb la muralla republicana.

Figura 11. Estructura amb basament megalític. Possible muralla (Bea, 2001)

Figura 12. Estructura amb basament megalític. Possible muralla (Bea, 2001)

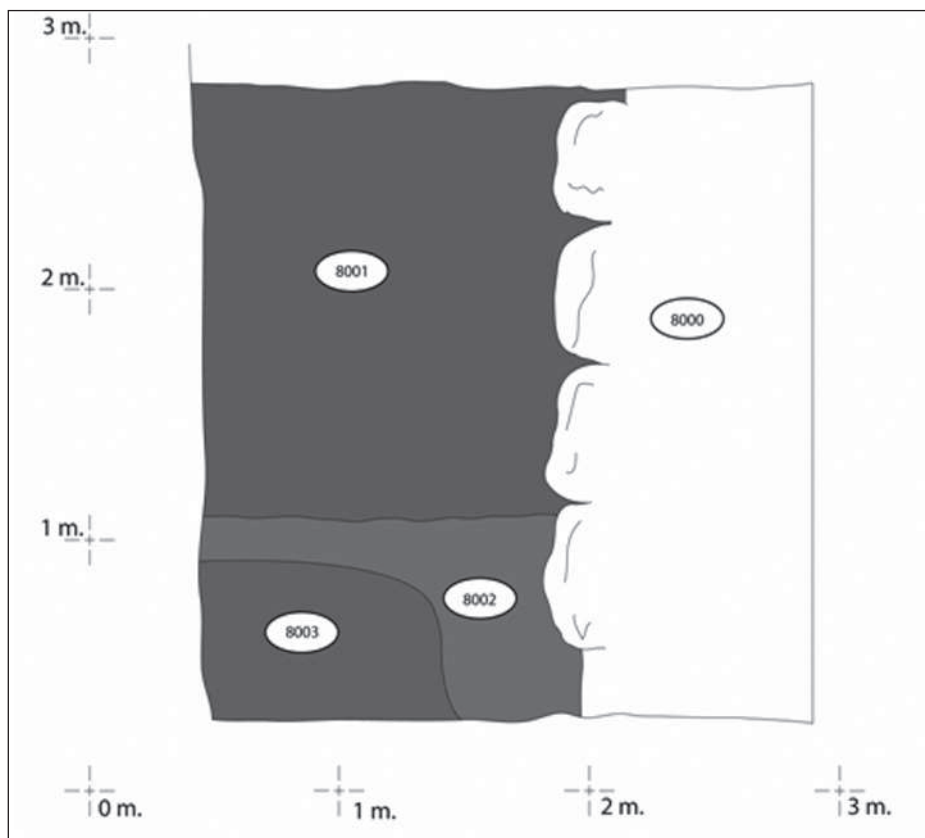

Figura 13. Estructura amb basament megalític. Possible muralla. Secció.
(Valldopérez, 2003)

3.3. Fase augustal

L'existència d'estructures datables en aquesta fase apareix reduïda a únicament dos elements. Es tracta d'un impluvi aparegut al Sector 2000 i de les restes d'un nimfeu seccionat pels murs d'unes naus industrials modernes properes al carrer del Vapor. Pel que respecta a l'impluvi aquest és de tipus itàlic, de planta rectangular amb sengles columnetes al seu entorn, de base quadrangular i en molt mal estat de conservació. Fou amortitzat en construir-se els *horrea*, reomplint-lo de pedres de gran volum i tapant-lo amb un paviment de terra batuda. La seva cronologia s'ha pogut determinar a partir de la tipologia, juntament amb la datació *ante quem* que aporta el seu nivell d'amortització. El cas del nimfeu és similar. Originàriament circular, avui en dia apareix seccionat pels murs d'una nau industrial moderna. Està integrat per diverses bases de columna de pedra arenosa de tipus toscà, per sobre d'un basament mural de pedra lligada amb mor-

ter de calç. Conserva part del seu paviment interior d'*opus signinum*. No creiem que funcioni ni en construir-se els *horrea* ni que formi part d'aquest complex. El que queda clar és la seva filiació augustal, datada a partir de la presència de ceràmiques sigil·lades itàliques en els seus nivells fundacionals. Amb aquestes dues estructures solament podem confirmar l'existència d'aquesta fase, encara que resta desconeguda fins al moment la seva naturalesa.

Figura 14. Impluvium del Sector 2000 (Cota 64 SL, 2001)

Figura 15. Nimfeu (Bea, 2001)

3.4. Fase altimperial

Aquesta és la fase en què es documenta la construcció del gran complex d'ús portuari de l'UA 15 de Tarragona. Es tracta d'uns grans *horrea* o unitats d'emmagatzematge intervinguts l'any 2001, amb una superfície total excavada d'uns 600 metres². Aquesta àrea ha estat sectoritzada amb els números 1000 i 2000 en el procés d'intervenció. Damunt el plànol que es presenta en aquest article s'han perllongat les direccions que porten les estructures i que, juntament amb la informació que ens aporta la inexistència de restes, a diverses de les naus, ens permet fer una primera aproximació de l'extensió que tindria aquesta àrea portuària de la Tarragona romana. Es pot apuntar, doncs, que comprendria una àrea construïda que estaria al voltant dels 1.500 metres² pel que fa al gran edifici, encara que no seria agosarat pensar que l'abast dimensional total del complex podria arribar als 6.000 metres².

Les restes conservades corresponen a un gran edifici, tipus *horrea* o *porticus*, destinat a l'emmagatzematge de productes. A grans trets, aquestes estructures semblen configurar part d'una instal·lació de planta rectangular, amb un primer pis del qual es conserven diversos pilars. Es tractaria, però, d'un edifici o complex d'almenys dos pisos d'altura, a tenor de la potent amplada de les estructures de la planta baixa. Dels àmbits identificats es pot anotar la presència de part d'un pati descobert, part d'unes latrines, part d'un dipòsit d'aigua, dos pous i diverses conduccions d'aigua així com una porta d'accés amb dos esglaons fets amb carreus. Entorn d'aquest sector descobert s'hi articularien una sèrie d'àmbits, possiblement destinats a l'emmagatzematge, les *cellae*. Totes aquestes estructures no es troben excavades en tota la seva extensió, per la qual cosa es fa difícil, de moment, poder definir la seva forma sencera i adscriure-les a una funció específica.

Del pati cal destacar l'existència de sis anelles de ferro fixades al seu paviment d'*opus signinum*. Aquestes es troben aferrades a un carreu disposat verticalment i inserit al seu subsòl. Això, juntament amb la mida de les anelles que és de 15 centímetres de diàmetre, mostra que havien de suportar una gran força o tensió, per la qual cosa cal pensar que podrien correspondre a part d'un sistema de grues per a l'aixecament o subjecció de mercaderies pesants. De totes maneres poden considerar-se altres opcions, ja que el pati on es troben ubicades presenta un perfil inclinat que desguassa directament en una canal. Aquest fet ens pot fer pensar que les anelles estarien destinades a l'estibatge de béns vius, bestiar segurament, encara que no cal oblidar l'existència en altres punts de l'Imperi d'*horrea* destinats a l'emmagatzematge de bestiar humà, és a dir, d'esclaus.

L'edifici, com ja s'ha assenyalat, compta amb estructures auxiliars com ara dos pous i una bassa construïda al pati central. Aquest dipòsit presenta uns brolladors que desguassen sobre una canal, que presumiblement fa vessar les aigües residuals mitjançant una claveguera cap a l'exterior del complex. També s'han pogut identificar unes latrines fetes amb lloses de gres que menen a un pou sec, també intervingut. Tot plegat estructures o àmbits que semblen destinats a la utilització per part dels treballadors dels *horrea*. Ja s'ha indicat que al voltant d'aquest gran pati obert s'hi articulen diverses sales o habitacions que en la seva major part semblen respondre a unitats d'emmagatzematge (*cellae*). Aparegueren pràcticament buides de materials mobles, fet que no

ajuda a definir quins eren els productes que s'hi emmagatzemaven. Sistemes d'habitació similars poden ser observats a la planta dels *Horrea Lolliana* (FUR, 25) o dels *Horrea Vespasiani* a Roma: a partir d'un o de diversos patis centrals s'articulen diverses habitacions o àmbits destinats a l'emmagatzematge. Almenys una d'aquestes habitacions presenta una decoració significativa, que ens fa pensar en una funció representativa diferent a la dels altres espais. Es tracta d'un àmbit localitzat al Sector 2000 que té una porta monumentalitzada, amb una pilastra i una base de columna de tipus toscà, i les seves parets aparegueren decorades amb pintures murals, de tipus geomètric i en alguns casos florals. Entre els materials sumptuaris apareguts durant la intervenció d'aquesta habitació cal esmentar una gerreta de bronze decorada amb arrencaments de nansa antropomorfs i un gran vas de ceràmica plumada amb decoracions plàstiques. Sembla que ens trobem davant d'una habitació clarament destinada a usos representatius, molt possiblement religiosos. En altres exemples d'unitats d'emmagatzematge, com ara els *Horrea d'Hortensius* a Roma, incorporen habitacions de funcions similars, generalment obertes a un pòrtic i dotades de *scellae* (capelletes) on dipositar les divinitats, generalment la Fortuna (GROS, 1996).

A un punt de la zona excavada han aparegut restes de tovots, usats com a sistema de separació o compartimentació dels àmbits. Ateses les característiques constructives de la resta de les estructures excavades, es pot pensar que l'ús del tovot tindria una funció arquitectònica temporal, és a dir, que la construcció d'una paret feta d'aquesta forma respon a algun tipus de necessitat específica i que podria ser desmuntada segons les necessitats del moment. De totes maneres aquesta afirmació resulta, si més no, incerta.

Figura 16. Vista general dels horrea del Sector 1000 (Cota 64 SL, 2001)

Figura 17. Anelles de subjecció al pati dels horrea (Cota 64 SL, 2001)

Figura 18. Aparell constructiu dels murs del pòrtic dels horrea del Sector 1000 (Cota 64 SL 2001)

L'edifici devia tenir una façana disposada de forma paral·lela a la línia de costa i, al seu front, un llarg corredor de comunicació que devia servir per al trànsit de mercaderies. Aquest passadís devia quedar situat a gairebé un centenar de metres d'on estava la línia de costa en època romana, i que podria situar-se en aquesta àrea, entre els carrers Reial i Smith. El tipus de construcció emprat, un *opus vitatum* alternat amb grans carreus, dóna a l'edifici una certa singularitat, ja que es tracta d'un aparell usat en general per a les grans construccions públiques, com és el cas a Tarragona del Circ, el Fòrum Provincial o l'Amfiteatre.

No es tenen dades que ens permetin donar una cronologia de fundació d'aquest complex. Per estratigrafia es pot afirmar que és posterior a mitjan segle I d. de la n. e. Se sap també que, a Tarragona, hi ha grans construccions i reformes que s'inicien en època d'August i es perllonguen durant tot el segle I de la nostra era. A la zona del Peri-2 s'han documentat en alguna de les parcel·les excavades, reformes i nova construcció, tant viària com arquitectònica, datables en el primer quart del segle I de la nostra era. Per la gran quantitat de materials ceràmics analitzats que ens permeten donar una cronologia, es pot afirmar que aquesta fase finalitza durant la segona meitat del segle II de la nostra era. Cal, doncs, tornar a fer referència a les dades documentades a diverses excavacions del Peri-2, on també s'aïlla un abandonament d'una gran part de la ciutat extramurs, datable també en aquesta època.

Les estructures resten abandonades fins a una darrera fase d'ocupació, molt pobre, que ens ve donada per diverses modificacions de la zona construïda i es perllonga fins a, com a mínim, un moment ben entrat del segle V de la nostra era.

Figura 19. Vista general de les estructures dels horrea al Sector 2000: via de deambulació, clavegueres i mur de tancament del complex (Cota 64 SL, 2001)

Figura 20. Mur de tancament del complex i via de deambulació dels horrea al Sector 2000 (Cota 64 SL, 2001)

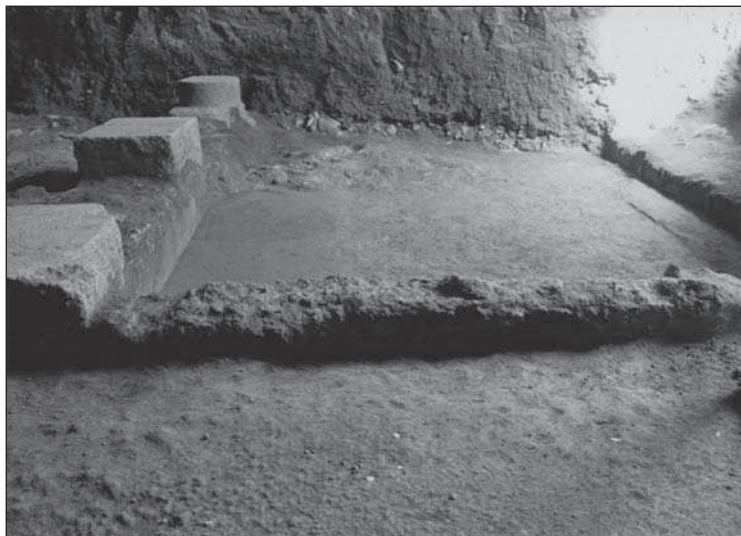

Figura 21. Àmbit de representació dels horrea al Sector 2000 (Cota 64 SL, 2001)

4. CONCLUSIONS

Resulta altament complicat intentar condensar en unes conclusions succintes la gran quantitat d'informació aportada a partir de l'estudi de la documentació historiogràfica existent relacionada amb el port romà de Tarraco i de l'anàlisi de les estructures arqueològiques, principalment les intervingudes a l'UA 15 de Tarragona. Primerament perquè en aquests moments ens trobem en plena fase d'estudi, sobretot en allò referit a les fases protohistòriques i republicanes d'aquest sector de la ciutat. I segon, i més important, perquè el volum d'informació arqueològica disponible ara per ara és limitada i ens ofereix una visió esbiaixada del port antic.

De totes maneres podem extraure una sèrie de conclusions sobre el nostre treball. En primer lloc resulta molt interessant haver pogut identificar un barri extramurs de cases de pescadors d'època ibèrica. Algunes troballes a les intervencions al sector de la ciutat ocupat pel pla Peri-2 (carrers Eivissa, Francesc Bastos...) ja ens insinuaven la possible existència de raval ibèrics situats fora del nucli compacte de l'assentament, però les cases de l'UA 15 n'han estat la confirmació. N'han restat unes poques, però de segur n'existiren més, que esdevingueren una marina ibèrica a escala destinada a l'aprofitament dels recursos de platja. Sense cap mena de dubte és una troballa que contribuirà a redissenyar el plànol de l'ocupació ibèrica del turó on s'assenta actualment Tarragona. A l'igual que la potent estructura de sòcol megalític datable cap al 130 abans de la nostra era que amortitza aquest barri ibèric i que tantes semblances té amb la muralla republicana. Les noves intervencions han d'ajudar a definir la seva funció, defensiva o no.

Ja s'ha indicat al llarg de l'article que no comptem fins al moment amb estructures antigues que ens parlin d'un port construït amb sistema de molls o dies. En aquest punt ha resultat interessant aportar la documentació historiogràfica per "recuperar" algunes estructures desaparegudes, com l'espigó tan apassionadament descrit per Hernández Sanahuja. Les dades arqueològiques que fins avui en dia han aflorat al subsòl de la part baixa de la ciutat contribueixen a desmitificar la idea d'un port amb moll on atracar-hi vaixells. El fet és que els nivells d'arena localitzats en intervencions efectuades al llarg del carrer Smith i la part més baixa de Jaume I dibuixen una platja antiga, en forma de mitja lluna, col·lapsada actualment per construccions modernes. Una platja ocupada des d'època preromana i destinada a activitats industrials en alguns punts. No es pot confirmar ara per ara la inexistència d'un gran port construït d'època romana, però resulta temptador plantejar la construcció d'un port més senzill, amb almenys un espigó que protegeix una platja ocupada per estructures d'emmagatzematge o docs i zones industrials, on s'hi devien poder treure vaixells de poc calat. Els més grans usarien sistemes de fondejadors, encara que es podria utilitzar també l'espigó per a l'ancoratge. Aquest sistema de port resultaria de senzilla construcció i manteniment, i solventaria un dels problemes més greus que la dinàmica de costes planteja en aquest litoral: els fons arenosos i els col·lapses que provoquen. De fet, a Tarragona no s'ha pogut solventar aquest problema fins a la construcció del port modern a inicis del segle XIX. Un altre cop la historiografia resulta bàsica per entreveure les solucions que els romans aplicaren a aquest problema: la construcció d'un espigó amb ulls que permetia la circulació de corrents d'aigua i evitava el col·lapse. No es pot, a més, descartar la possibilitat que aquest sistema de port incorporés estructures peribles de fusta, de les quals no han quedat restes.

Ara per ara no comptem amb dades suficients per confirmar quin tipus de port tenia Tarraco, però segons el nostre punt de vista, argumentat al llarg d'aquest article, el més lògic seria el que presentem en aquestes conclusions.

Figura 22. Un exemple etnogràfic: fondejador prop de la ciutat de Sur, al Sultanat d'Oman (Bea, 2004)

Pel que fa a les unitats d'emmagatzematge, els docs o *horrea*, cal considerar que, malgrat que no han estat excavats en la seva totalitat, ens trobem davant d'un tipus d'estructura d'ús clarament públic. Les seves dimensions són equiparables a complexos similars com els *Horrea Epagathiana* (3.000 metres²) o els *Horrea d'Hortensius* (5.000 metres²) (GROS, 1996). Hom ha intentat datar tipològicament algunes de les variacions expressades a partir del plànol preconcebut (GROS, 1996). Aquesta tasca és difícil i no representa una garantia universal. El que està clar és que si contraposem arqueològicament alguns dels dissenys d'*horrea* que es poden veure a la *Forma Urbis* amb les evidències arqueològiques, aquestes no acaben de quadrar. Per posar un exemple, a la *Forma* es poden observar tres patis adjacents agrupats en un sol edifici. La cosa més semblant localitzada són els *Grans Horrea* d'Òstia: un bloc central d'elements alineats paret amb paret, que divideix el pati central en dos sectors, units al nord per un espai lliure. Aquest desfasament ha de respondre a la mancança d'intervencions arqueològiques. És possible pensar que l'avançament en la investigació aportarà dades que permetin reinterpretar tant les evidències arqueològiques com la *Forma* i intentar establir la veracitat de la distribució arquitectònica dels *horrea* plantejada per aquesta.

Una de les apreciacions sobre variabilitat cronològica en els *horrea* que més èxit ha tingut és la de l'evolució dimensional dels espais centrals. En aquest sentit hom defensa que a mesura que s'avança en l'Imperi i la necessitat d'emmagatzematge de productes és més gran, els constructors es veuen amb la necessitat de reduir l'espai destinat a patis per construir un major nombre de *cellae*. Així els *horrea* datables a les darreries del segle II devien tenir espais centrals més petits que els del segle I. Es donaria prioritat espacial a la construcció de *cellae*. Aquesta dada no és una norma, però, universal, i caldria estudis espacials des del punt de vista micro i semimicro per tal de rebutjar o confirmar la hipòtesi (GROS, 1996). Una altra variant amb assignació cronològica, aquesta més fiable, sembla, és l'aparició al segle II d'*horrea* on a partir d'un corredor central es reparteixen *cellae* a banda i banda. L'accés es devia trobar en un dels extrems del corredor. És el cas dels *Horrea* del carrer dels Aurigues. Pel que fa als de l'UA 15 aquesta norma és aplicable: la gran dimensió del suposat espai central, el pati, lliga perfectament amb la datació arqueològica emmarcable en la segona meitat del segle I de la nostra era.

Finalment, cal debatre sobre la funció d'aquestes estructures. Un dels pilars bàsics del manteniment econòmic d'una societat, sobretot antiga, és l'emmagatzematge del producte, sigui excedentari o no, per tal d'afrontar períodes de carestia, marcar les fluctuacions del mercat o bé constituir peces clau en el manteniment dels ressorts de poder establerts. La integració de nombroses províncies a l'Imperi Romà, que establí un sistema comercial molt més jerarquitzat i centralitzat que no pas durant la protohistòria europea, incrementà el desenvolupament d'unes xarxes comercials a llarga distància, així com el creixement de les indústries productores de mercaderies destinades a la distribució comercial (WELLS, 1984). Aquest comerç a gran escala, en molts casos centralitzat des de la mateixa Roma, provocà la creació, sota patrons arquitectònics—i fiscalitzadors—estats, de tota una sèrie d'estructures (*portica, horrea*) d'emmagatzematge de productes. Aquest emmagatzematge com ja s'ha apuntat, responia a dues funcions principals:

– La distribució comercial. Les unitats d'emmagatzematge devien funcionar en aquest cas com a centres de redistribució de productes arribats d'arreu, o bé com a indret de dipòsit temporal de béns destinats a ser embarcats cap a altres territoris. Un cas clar de redistribució és la construcció en determinades unitats d'emmagatzematge d'àrees destinades a dolis de grans proporcions. L'emmagatzematge de blat egipci, que és redistribuït sota la direcció dels funcionaris de l'*Annonus*, és també un cas clar de dipòsit per a la distribució comercial, però també de producció excedentària, regida per l'Estat.

– Emmagatzematge de producció excedentària. Aquest és un element clau per entendre alguns processos econòmics o polítics de l'Antiguitat. En aquest sentit les unitats d'emmagatzematge poden guardar durant temps indefinit tota una sèrie de productes excedentaris—essencialment blat o cereals—que esdevenen una veritable moneda de canvi de l'estat, un símbol de la seva riquesa. Aquests excedents emmagatzemats poden ser redistribuïts en períodes de carestia, però també juguen un potent rol polític. Així, els excedents paguen rescats, aporten capital a campanyes militars, constitueixen una de les bases del manteniment polític d'una elit o sufraguen obres públiques.

Algunes de les unitats d'emmagatzematge més antigues de Roma responen a la necessitat de crear centres de distribució de blat entre els pobres, en períodes d'inestabilitat econòmica (GROS, 1996).

Totes aquestes raons—i d'altres—estableixen la necessitat de construir en les ciutats i vil·les estructures més o menys estables destinades a l'emmagatzematge de béns de consum. En aquest sentit els models d'unitats d'estocatge més interessants els trobem associats als ports, ja siguin marítims (Portus, Òstia, Tarraco, Leptis Magna...) o fluvials (Saint Romain-en-Gal, Vienne).

Com a cloenda, solament ens resta indicar que aquest article pretén ser un inici del treball, un estat de la qüestió sobre el port romà de Tarraco, i que els resultats dels estudis que el nostre equip està duent a terme actualment han de contribuir a reforçar les hipòtesis que hem exposat en aquestes pàgines.

5. BIBLIOGRAFIA

- ADIEGO, Pilar; COROMINAS, Montserrat (2001) *Memòria de la intervenció arqueològica al solar del carrer de Jaume I números 45-49 de Tarragona (Tarragonès)*. Memòria inèdita.
- ADSERIAS, Maria [et alii] (2000) "L'hàbitat suburbà portuari de l'antiga Tàrraco. Excavacions al sector afectat pel PERI-2 (Jaume I-Tabacalera)". A: *Tàrraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana*. URV. (Documents d'Arqueologia Clàssica; 3)
- ALY, Wolfgang (ed.) *Strabonis Geographica*. Vols 1-2, que conté els Llibres 1-6. Bonn: Rudolph Habelt, 1968-72
- BERTUCCI, Guy (1992) *Les amphores et le vin de Marseille (VIe s. avant J.C.-IIe s. après J.C.)*, a *Revue Archéologique de Narbonnaise*, supplément 25, Editions du CNRS. Paris.
- CAPMANY I DE MONTPALAU, Antoni (1789-92) *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*. Madrid, en la imprenta de D. Antonio de Sancha, 1779-1792.
- DILOLI, Jordi (2000) *Memòria de la intervenció arqueològica al solar del carrer de Jaume I número 43 de Tarragona (Tarragonès)*. Memòria inèdita.
- DILOLI, Jordi; BEA, David (2005) "El món ibèric a les comarques meridionals de Catalunya", ponència presentada al *XIII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà, 2003.
- EL IDRISI. *Nuzhat Al Muchtak Fi Ikhtirak Al Afak*
- FINESTRES, Josep (1762) *Sylloge Inscriptionum Romanarum, quae in Principatu Catalauniae vel exstant, vel aliquando extiterunt*. Cervariae Lacetanorum: Typis Academicis, per Antoniam Ibarra viduam. Ann.Chr. M.DCC.LXII. (1762).
- FLÓREZ, Enrique (1769) *España Sagrada, Tomo XXIV. Antigüedades Tarraconenses. Preliminar a las Memorias Eclesiásticas de la Santa Iglesia de Tarragona*. En Madrid: Por Antonio Marin. Año de MDCCLXIX (1769)
- GATTI, G. (1934) "Saepta Julia e Porticus Aemilia nelle Forma Urbis Severiana". *BC*, 62.

- GAYANGOS, Pascual (1851) *Memoria sobre la autenticidad de la crónica denominada del Moro Rasis, leída en la Real Academia de la Historia por Don Pascual de Gayangos al tomar posesion de su plaza de académico supernumerario*. Madrid: Memorias de la Real Academia de la Historia.
- GOMEZ MIEDES, Bernardino (1584) *Historia del muy alto e invencible rey don Jaime de Aragón, primero de este nombre llamado el Conquistador. Compuesta primero en lengua latina por el maestro Bernardino Gómez Miedes. Impreso en casa de la Viuda de Pedro Huete*. Valencia. 1584
- GROS, P. (1996) *L'Architecture Romaine. 1. Les monuments publics du début au III siècle av. J.-C. à la fin du Haut-Empire*. Paris.
- HERNÁNDEZ SANAHUJA, Bonaventura (1859) *Historia del puerto de Tarragona desde su origen hasta nuestros días*.
- HERNÁNDEZ SANAHUJA, Bonaventura (1867) *El indicador arqueológico de Tarragona. Manual descriptivo de las antigüedades que se conservan en dicha ciudad y sus cercanías, con designación de los puntos donde se encuentran y ruta que debe seguirse para recorrerlos con facilidad*. Tarragona, Impremta dels Srs. Puigrubí i Arís, 1867
- LAMBOGLIA, N. (1955) *Per una classificazione preliminare della ceramica campana*. Atti del I Congresso Internazionale di Studi Liguri (Bordighera, 1950). Bordighera.
- MORERA, E. (1894) *Tarragona Antigua y Moderna. Descripción histórico-Arqueológica de todos sus monumentos y edificios públicos civiles, eclesiásticos y militares y guía para su facil visita, examen e inspección*. Tarragona: Establecimiento Tipográfico de F. Arís é Hijo, 1894.
- PÉREZ, Walfida (1991) "Hernández Sanahuja y el puerto romano de Tarragona". *Butlletí Arqueològic de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense*. Butlletí extraordinari dedicat a B. Hernández Sanahuja. Tarragona, 1991.
- RAMON TORRES, Joan (1995) *Las ánforas fenicio-púnicas del Mediterráneo Central y Occidental*, Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona. (Instrumenta; 2)
- RICKMAN, G. (1971) *Roman Granaries and Store Buildings*. Cambridge: Cambridge University Press, 1971.
- SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J. (1992) *El poblat ibèric d'Alorda Park (Calafell, Baix Penedès)*, Excavacions arqueològiques a Catalunya, núm. 11, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- SUIDES *Lexicon*, ed. Adler A. Leipzig, 1928-1938, 5 vol.
- TITUS LIVI (1974) *Ab Vrbe Condita*. R. M. Ogilvie (ed.). Londres: Oxford Classical Texts.
- VILLARONGA, Leandre (1983) *Les monedes ibèriques de Tàrraco*. Tarragona: Ajuntament de Tarragona.
- WELLS, Peter S. (1984) *Granjas, aldeas y ciudades. Comercio y orígenes del urbanismo en la protohistoria europea*. Barcelona: Labor.